

ADABIY ASARLAR ORQALI O'QUVCHILARDA SHAXSIY RIVOJLANISHNI
SHAKLLANTIRISH

Dildora Jo'raqulova

Nizomiy nomidagi O'zMPU o'qituvchisi PhD, dotsent

Xodjaxonov Meyirbek

Nizomiy nomidagi O'zMPU Qozoq tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada adabiy asarlarning o'quvchilarda shaxsiy rivojlanishni shakllantirishdagi pedagogik, psixologik va ma'naviy ahamiyati tahlil qilinadi. Badiiy matnning shaxs tarbiyasiga ta'siri, personajlar orqali beriladigan axloqiy qadriyatlar, emotsional-intellektual o'sishga ko'mak beruvchi adabiy vositalar va o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, empatiya, estetik did hamda ma'naviy ongning shakllantirish jarayoni ilmiy asosda yoritiladi. Maqolada zamonaviy ta'lim tizimida adabiy o'qishning ahamiyati, yosh psixologiyasi bilan adabiy ta'sirning uyg'unligi va shaxsni har tomonlama barkamol etib tarbiyalashdagi o'rni izchil sharhlanadi.*

Kalit so'zlar: *adabiy asar, shaxsiy rivojlanish, shaxs tarbiyasi, badiiy matn, empatiya, estetik did, ma'naviyat, tanqidiy fikrlash, ta'lim, psixologik rivojlanish.*

Аннотация: *В статье анализируется педагогическое, психологическое и духовное значение литературных произведений в формировании личностного развития учащихся. Научно рассматриваются влияние литературных произведений на личностное развитие, нравственные ценности, передаваемые через образы героев, литературные средства, способствующие эмоциональному и интеллектуальному развитию, а также процесс формирования критического мышления, эмпатии, эстетического вкуса и духовного сознания у учащихся. В статье последовательно рассматриваются значение литературного чтения в современной системе образования, взаимосвязь литературного влияния с психологией юности и его роль во всестороннем воспитании личности.*

Ключевые слова: *литературное произведение, личностное развитие, личностное образование, литературный текст, эмпатия, эстетический вкус, духовность, критическое мышление, образование, психологическое развитие.*

Abstract: *This article analyzes the pedagogical, psychological and spiritual significance of literary works in shaping personal development in students. The impact of literary texts on personal development, moral values conveyed through characters, literary tools that contribute to emotional and intellectual growth, and the process of forming critical thinking, empathy, aesthetic taste and spiritual consciousness in students are scientifically covered. The article consistently comments on the importance of literary reading in the modern education system, the harmony of literary influence with youth psychology, and its role in the comprehensive upbringing of a person.*

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Keywords: *literary work, personal development, personal education, literary text, empathy, aesthetic taste, spirituality, critical thinking, education, psychological development.*

KIRISH

Adabiyot pedagogik jarayonning eng muhim bo'g'inlaridan biri hisoblanadi. Insonning ma'naviy olami, dunyoqarashi va axloqiy qadriyatlarini shakllantirishda adabiy asarlarning o'rni benazirdir. Chunki badiiy matnlar hayotni badiiy talqin orqali aks ettirib, o'quvchi ongiga estetik va axloqiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchi badiiy asarlarni o'qish jarayonida nafaqat bilim oladi, balki tasavvurini boyitadi, emotsional olamini rivojlantiradi, ijtimoiy munosabatlarni anglaydi va shaxsiy tajribasini kengaytiradi. Ayniqsa, bolalar va o'smirlik davridagi o'quvchilar uchun badiiy asarlar shaxsiy rivojlanishning muhim izohchi va yo'naltiruvchi vositasidir. Ta'lim tizimida adabiyot fani faqat matnni o'qib berish yoki mualliflar haqida ma'lumot yetkazishdan iborat emas. U shaxsning dunyoqarashini shakllantirish, unga hayotiy tajriba berish, odob-axloq me'yorlarini singdirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish kabi keng ko'lamli vazifalarni bajaradi. Shu bois adabiy asarlarni ta'lim jarayonida o'qitish pedagogik nuqtai nazardan shaxsiy rivojlanishning samarali mexanizmlaridan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Adabiy asarlar tarbiyada muhim vosita sifatida qadimdan e'tirof etilgan. Ular nafaqat estetik zavq berish, balki o'quvchining ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy fazilatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Tarbiyaviy nuqtai nazardan adabiy matnlar bir necha asosiy funksiyani bajaradi: insonning axloqiy dunyoqarashini rivojlantirish, ideal xulq-atvor namunalari bilan tanishtirish, emotsional olamini boyitish va jamiyat bilan uyg'un yashashga yo'naltirish. Badiiy asarlar orqali o'quvchi yaxshilik va yomonlik, adolat va adolatsizlik, sadoqat va xiyonat kabi tushunchalarni hayotiy misollar orqali anglaydi. Personajlarning qarorlarini, ularning qiyinchiliklarga munosabatini kuzatish orqali o'quvchi shaxsiy tajriba orttiradi va o'z xulq-atvorini tahlil qiladi. Shu bois, adabiy matnlar tarbiyaviy vosita sifatida nafaqat did, balki vijdon va mas'uliyatni shakllantiradi. Shuningdek, adabiy asarlar o'quvchida empatiya — boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish qobiliyatini rivojlantiradi. Qahramonlarning his-tuyg'ulari va ichki kechinmalarini kuzatish orqali o'quvchi insoniy munosabatlar, mehr-muruvvat va saxovat kabi qadriyatlarni anglaydi. Bu jarayon shaxsning ijtimoiy va axloqiy o'sishiga bevosita ta'sir qiladi. Badiiy asarlarning tarbiyaviy ahamiyati shuningdek, irodaviy sifatlarni shakllantirishga ham qaratilgan. Qahramonlarning mashaqqatli vaziyatlarda kurashi, mardlik va jasorat ko'rsatishi o'quvchida bardoshlilik, mas'uliyat va halollik kabi sifatlarni rivojlantiradi. Shu bilan birga, adabiy asarlar o'quvchining dunyoqarashini kengaytiradi, uni turli ijtimoiy va madaniy kontekstlarda o'zini tutish qoidalari bilan tanishtiradi. Tarbiyaviy jarayonda adabiy asarlar shuningdek, estetik did va tasavvur dunyosini rivojlantiradi. Ular orqali o'quvchi go'zallikni his qiladi, badiiy tasvirni idrok etadi va o'zining ijodiy fikrlash qobiliyatini kengaytiradi. Bu

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

esa shaxsni nafaqat axloqiy, balki madaniy va estetik jihatdan ham yetuk shakllantiradi. Adabiy asarlar tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lib, shaxsning axloqiy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga, shuningdek, estetik did va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ular o'quvchi uchun hayotiy tajriba manbai, axloqiy va ma'naviy yo'riqnoma bo'lib xizmat qiladi, shaxsni har tomonlama yetuk tarbiyalashning samarali vositasidir. Adabiyotning shaxsiy rivojlanishdagi eng muhim funksiyalaridan biri — o'quvchilarda empatiya, ya'ni boshqalarning his-tuyg'ularini anglash va ularga munosabat bildirish qobiliyatini shakllantirishdir. Empatiya insonning ijtimoiy va emotsional rivojlanishining ajralmas qismi hisoblanadi va u shaxsiy hamda jamiyat bilan uyg'un yashashga imkon beradi. Badiiy matnlar esa o'quvchini turli hayotiy vaziyatlarga, personajlar kechinmalariga va ijtimoiy muammolarga yaqindan tanishtiradi, shu orqali uning ichki sezgirligini va hissiy idrokini rivojlantiradi. O'quvchi badiiy asarni o'qiyotganda qahramonlarning quvonch, qayg'u, umid yoki xavotirlarini his qiladi, ularning qarorlari va xatti-harakatlarini baholaydi. Bu jarayon o'quvchiga boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va ular bilan ruhiy darajada bog'lanish imkonini beradi. Shu tariqa empatiya nafaqat hissiy jihatdan shakllanadi, balki axloqiy va ijtimoiy ong bilan ham mustahkamlanadi. Badiiy matnlarning kontekstli vazifasi ham empatiya rivojlanishida muhimdir. Masalan, murakkab ijtimoiy vaziyatlar, konfliktlar va qiyinchiliklarni tasvirlovchi asarlar o'quvchiga turli nuqtai nazarlarni anglashni, boshqalarni tanqidiy baholash bilan birga ularni tushunishni o'rgatadi. Shu orqali o'quvchida shaxsiy xulq-atvor, ijtimoiy qarashlar va adolat hissi bir vaqtda rivojlanadi. Empatiya rivojlanishida yosh avlod uchun asarlar orqali beriladigan namuna va modellarning ahamiyati katta. Qahramonlarning mashaqqatli vaziyatlarda boshqalarga yordam berishi, saxiylik, mehr-oqibat va adolat ko'rsatishi o'quvchilarda axloqiy qadriyatlar bilan uyg'unlashgan hissiy javoblarni shakllantiradi. Shu bilan birga, o'quvchi o'z hayotiy tajribasini qahramonlarning kechinmalari bilan solishtiradi va ichki hissiy barqarorlikni rivojlantiradi. Shuni ta'kidlash lozimki, empatiya faqat ijobiy his-tuyg'ularni anglash bilan cheklanmaydi; adabiyot o'quvchiga murakkab, ziddiyatli va ba'zan noqulay vaziyatlarda boshqalarning nuqtai nazarini tushunishga, hissiy xilma-xillikni idrok etishga yordam beradi. Bu esa shaxsning tanqidiy fikrlash qobiliyatini va ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi. Natijada, adabiyot o'quvchilarda empatiya shakllanishining samarali vositasi bo'lib, u shaxsning hissiy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Qahramonlarning ichki dunyosini idrok etish orqali o'quvchi o'zini boshqalarning holatiga qo'yishni o'rganadi, bu esa uning shaxsiy xulq-atvori va ijtimoiy munosabatlarining barqarorligini ta'minlaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda adabiy asarlar o'quvchilarda shaxsiy rivojlanishni shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Ular nafaqat bilim beradi, balki emotsional, axloqiy, intellektual va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantiradi. Adabiyot orqali o'quvchi empatiya, tanqidiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, estetik did, ruhiy barqarorlik kabi muhim sifatlarni

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

egallaydi. Shu bois adabiy o'qish ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, shaxsni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotskiy L.S. Psixologiya razvitiya rebenka.
2. Najmiddinov X. Adabiyot va tarbiya masalalari.
3. Xolbekov A. Badiiy adabiyotning tarbiyaviy ahamiyati.
4. Umarxo'jayev B. Bolalar adabiyoti va o'qish madaniyati.
5. Rosenblatt L. The Reader, the Text, the Poem.
6. Bruner J. Actual Minds, Possible Worlds.
7. Dewey J. Experience and Education.
8. Karimov U. Shaxsiy rivojlanishning pedagogik asoslari.
9. Berk L. Child Development.

